

УДК 631.1.338.43

Крупка Я.Д., д.е.н, професор Тернопільський національний економічний університет м. Тернопіль, Україна

Хомин П.Я., д.е.н, професор Тернопільський національний економічний університет м. Тернопіль, Україна

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В РЕГІОНАХ У КОНТЕКСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті розглядається стан економічної ефективності аграрного виробництва в Україні у порівнянні з країнами Європи. Наголошується, що незадовільні показники вітчизняного аграрного виробництва є проблемою, яка вимагає як удосконалення менеджменту, так і приведення міжгалузевих взаємовідносин у відповідність з об'єктивними критеріями їх формування.

Ключові слова: аграрне виробництво, економічна ефективність, менеджмент, об'єктивні критерії, показники.

In the article, consisting of economic efficiency of agrarian production is examined of Ukraine in comparing to the countries of Europe. It is marked that unsatisfactory indexes of domestic agrarian production are a problem, which requires both the improvement of management and bringing mizhgaluzevikh mutual relations over in accordance with the objective tests of their forming.

Keywords: agrarian production, economic efficiency, management, objective tests, indexes.

Постановка проблеми

Проблемою, яку не вдається вирішити в Україні як упродовж дореформеного періоду, так і після спроб реформувати агропромисловий комплекс, є його надто низька економічна ефективність у порівнянні з країнами Європи.

Враховуючи це, дослідження причин такого стану вітчизняного АПК має важливе наукове і практичне значення, оскільки європейська інтеграція України неминуче зумовить нагальну необхідність вирішення цієї проблеми.

Аналіз публікацій

Більшість публікацій за означеною тематикою можна поділити на дві групи: одні автори воліють не акцентувати уваги на означеній проблемі і досліджують лише її локальні аспекти в окремих регіонах або ж ідеалізують дореформену минувшину, стверджуючи вже в наші дні, що „видатні досягнення людського

інтелекту в обґрунтуванні раціональної системи землекористування вперше були втілені в Росії з прийняттям „Декрету про землю” (1917 р.) і „Основного закону про соціалізацію землі” (1918 р.), за якими право приватної власності на землю скасовується назавжди ...” [2, 59].

На противагу їм, інші дослідники зазначають: „Існує багато теоретичних і емпіричних підтверджень, що організаційні форми підприємств приватного типу, де власник і менеджер – одна особа, мають переваги над підприємствами, де управлінський контроль і власність є відокремленими. ... у більшості випадків недержавні підприємства (як приватні, так і корпоративного типу) мають вищу мотивацію до максимізації прибутку і кращого використання землі” [3, 66].

Проте навіть тоді, коли наводяться міжнародні зіставлення показників економічної ефективності АПК, не пояснюються причини різючих контрастів, зокрема, двократної переваги отриманих у розвинених ринкових країнах над вітчизняними [1, 84].

Постановка завдання

Не маючи наміру заперечувати певні досягнення аграрного виробництва, бо навіть після катастрофічного обвалу, який відбувся у 90-ті роки минулого століття, є суттєві позитивні зрушення, особливо результативних показників: урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин, усе ж таки доводиться визнати, що ці успіхи надто скромні, аби заспокоюватись на досягнутому і констатувати ефективність менеджменту в галузі.

Особливо, якщо розглядати цю проблему в розрізі регіонів, зважаючи на розповсюдженість хибного ставлення до вкладу окремих з них у розвиток економіки України. Тому завданням статті визначено об'єктивну оцінку досягнутого рівня розвитку аграрного виробництва у регіонах України.

Основний матеріал

Якими б соціально-політичними мотивами не керувались ті чи інші автори, але їхні висновки можуть бути переконливими лише за умови, що вони підтверджені фактографією. Отож варто розглянути наступні міжнародні зіставлення (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна ефективність використання земель в Україні та інших країнах світу у 1990 р.

Країна	Сільськогосподарські угіддя			Отримано продукції з 1 га, в дол. США	Годує	
	всього, млн. га	в т. ч. рілля, млн. га	Розораність		1 га рілля, осіб	1 працівник с/г, осіб.
США	431,5	154,9	35,9	580	1,3	80
Канада	78,7	46,0	58,9	325	0,6	55
Франція	30,7	17,7	57,6	140	3,0	40
ФРН	11,9	7,3	61,3	2650	8,0	50
Нідерланди	2,0	0,9	45,0	8900	16,5	60
Бельгія	1,5	0,8	50,0	3750	12,5	100
Данія	2,8	2,6	80,0	1150	2,0	40
Фінляндія	2,5	2,4	90,0	1875	2,0	20
Японія	5,4	4,2	75,8	11250	26,5	20
Україна	42,03	33,5	79,8	450	1,5	19

Джерело: [1, 84].

Хіба не парадокс – „площа рілля, що припадає на одного мешканця більша, і ґрунтовий потенціал України у 3-4 рази вищий, ніж у країнах Західної Європи” [1, 84], але результативні показники набагато гірші: один гектар рілля у нас забезпечує продовольством значно менше людей, ніж у цих країнах, ба навіть у Фінляндії. Таке ж негативне співвідношення й щодо продуктивності праці, оскільки один працівник у сільському господарстві України виробляє продукції, достатньої для 19 громадян, відстаючи від усіх країн, наведених у таблиці, причому від Німеччини й Франції – аж у 2,6 – 2,1 разу. В контексті розгляду цієї проблеми цікавим, на наш погляд, може бути аналогічний аналіз показників у розрізі регіонів України (табл. 2).

При цьому з метою зіставності з міжнародними показниками, вартість валової продукції на один гектар рілля перераховано у долари США за умовним курсом (він визначений як співвідношення її суми у гривнях та доларах за 1990 рік), який прийнятий при розрахунку показників у таблиці 1, хоч нинішній є набагато нижчим. Так само визначалась кількість громадян, яких „годує” один працівник сільського господарства зараз – виходячи із встановленої вартості валової продукції/особу за порівнянними

цінами у тому ж періоді, адже інакше не можна забезпечити співставність показників ефективності використання земель у регіонах України та інших країнах світу, що містяться у попередній таблиці.

Таблиця 2

Порівняльна ефективність використання земель в Україні за 1990-2006 роки

Регіони (області)	Розораність сільгосп угідь, %		Отримано продукції з 1 га, в дол. США		Годує			
					1 га ріллі, осіб		1 працівник с/г, осіб	
	1990	2006	1990	2006	1990	2006	1990	2006
АР Крим	68,6	79	541	269	1,8	0,9	18	9
Вінницька	87,0	91	492	332	1,6	1,1	31	22
Волинська	65,0	70	670	463	2,2	1,5	29	18
Дніпропетров.	84,9	93	360	284	1,2	0,9	13	12
Донецька	82,2	87	442	346	1,5	1,2	9	7
Житомирська	78,8	75	455	319	1,5	1,1	26	16
Закарпатська	45,4	48	1255	1072	4,2	3,6	13	11
Запорізька	85,6	88	319	201	1,1	0,7	20	14
Івано- Франківська	80,4	72	778	686	2,6	2,3	15	12
Київська	84,0	85	571	490	1,9	1,6	12	10
Кіровоград.	87,9	96	306	222	1,0	0,7	30	24
Луганська	75,2	73	341	221	1,1	0,7	11	8
Львівська	68,5	69	684	585	2,3	2,0	14	11
Миколаївська	85,0	91	290	189	1,0	0,6	25	17
Одеська	80,6	86	328	234	1,1	0,8	17	13
Полтавська	84,1	90	412	290	1,4	1,0	29	22
Рівненська	73,6	73	647	441	2,2	1,5	25	16
Сумська	78,4	79	435	253	1,4	0,8	28	16
Терноп.	84,9	85	541	357	1,8	1,2	28	18
Харківська	81,7	83	394	276	1,3	0,9	16	12
Херсонська	89,5	94	303	212	1,0	0,7	29	21
Хмельницька	83,7	81	487	307	1,6	1,0	28	18
Черкаська	89,9	94	508	405	1,7	1,3	29	25
Чернівецька	71,4	73	783	572	2,6	1,9	19	14
Чернігівська	72,3	70	423	274	1,4	0,9	30	20

Україна	80,7	84	437	308	1,5	1,0	19	14
---------	------	----	-----	-----	-----	-----	----	----

Джерело: Статистичний збірник „Регіони України” 2007. – К.: Держкомстат України, 2007. – Ч. II. – 823 с. – С. 171-183.

Наведені ж у таблиці 2 дані дають підстави, попри констатацію того факту, що жодний із регіонів України за ефективністю використання земель навіть не наближається до Німеччини чи Франції, для твердження: цей показник є надто строкатим у зональному розрізі. При цьому відхилення досягають кратних значень, які пояснити відмінністю природнокліматичних умов неможливо, коли прийняти до уваги те, що у Фінляндії вони незмірно несприятливіші для сільського господарства, ніж в Україні (якщо дотримуватись колишньої зональної класифікації регіонів за природнокліматичними умовами, таких, котрі можна віднести до зони ризикованого землеробства, у нас немає), адже там як у розрахунку на один гектар, так і одного працівника, зайнятого в галузі, результативні показники значно вищі від отриманих у переважній більшості вітчизняних регіонів (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння показників за групами регіонів України у 2006 році

Групи регіонів (областей)	Розораність с/г угідь, %	Отримано продукції з 1 га, в дол. США	Годусе	
			1 га ріллі, осіб	1 працівник сільського господарства, осіб
I група				
АР Крим	79	269	0,9	9
Донецька	87	346	1,2	7
Луганська	73	221	0,7	8
Разом за I групою	79	282	0,95	8
II група				
Дніпропетровська	93	284	0,9	12
Закарпатська	48	1072	3,6	11
Запорізька	88	201	0,7	14
Івано- Франківська	72	686	2,3	12
Київська	85	490	1,6	10

Львівська	69	585	2,0	11
Одеська	86	234	0,8	13
Харківська	83	276	0,9	12
Чернівецька	73	572	1,9	14
Разом за II групою	84	340	1,13	13
III група				
Вінницька	91	332	1,1	22
Волинська	70	463	1,5	18
Житомирська	75	319	1,1	16
Кіровоградська	96	222	0,7	24
Миколаївська	91	189	0,6	17
Полтавська	90	290	1,0	22
Рівненська	73	441	1,5	16
Сумська	79	253	0,8	16
Тернопільська	85	357	1,2	18
Херсонська	94	212	0,7	21
Хмельницька	81	307	1,0	18
Черкаська	94	405	1,3	25
Чернігівська	70	274	0,9	20
Разом за III групою	84	288	0,95	19

Джерело: Згруповано на основі показників таблиці 2.

Зокрема, жодними посиланнями на несприятливі умови не можна переконливо пояснити те, що в аграрному секторі регіонів, включених до першої групи, цей результативний показник у два й більше разів нижчий, ніж, приміром, у Запорізькій чи Миколаївській областях, які теж є промисловими регіонами, а за своїми природнокліматичними ознаками належать до того ж, що й перші.

Так само непоясненими за подібними аргументами є надмірні відхилення за всіма трьома групами, оскільки тут теж є подібні парадокси: в областях зі значно гіршими природнокліматичними чинниками (Херсонська, Сумська, Кіровоградська) наведені результативні показники набагато вищі, ніж у деяких, віднесених до третьої групи, що мають оптимальніші умови для сільськогосподарського виробництва.

Тому апокрифічна теза про „донорство” й „депресивність” територій, яку мусують деякі політики регіонального масштабу, не витримує критики, оскільки є лише псевдонауковою вуаллю, якою вони намагаються прикрити власну недолугість як менеджерів. Бо загальною закономірністю у країнах з розвинутою економікою є не контрасти між рівнями розвитку промислового й аграрного секторів, а їхня однаково висока ефективність, що доведено вже давно, адже й у 1990 році стан як в Україні загалом, так і в розрізі регіонів, хоч і був в аграрному секторі дещо кращим, ніж зараз, але все ж таки неспівставним ні з Францією, ані з Німеччиною.

Заодно це спростовує колишній контрпропагандивний аргумент, мовляв, низька ефективність сільськогосподарського виробництва в СРСР, отже, у тому числі також в Україні, є наслідком руйнації народного господарства під час Другої світової війни, бо принаймні Німеччина змогла перебороти такі наслідки ще у 60-х роках ХХ ст.

Так само спростовується вже теперішній, однак не менш апокрифічний висновок про „донорство” одних регіонів стосовно інших перш за все тими міркуваннями, що вже сама постановка такої проблеми в будь-якій державі є хибною. Адже тоді виходить, що всіх – як „донорів”, так і „депресивні” регіони „годують” столиці. Приміром, в Україні найбільший обсяг валового регіонального продукту має м. Київ – у 2005 р. його сума становила тут 77,1 млрд. грн., що 1,3-1,8 разу більше від показників Донецької та Дніпропетровської областей, які досягли найвищого рівня за цим показником серед інших регіонів України. Така ж диспропорція за масою фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування – відповідно він у м. Києві найбільший – 34,4 млрд. грн., – і перевищує показники кожного регіону України у десятки, а то й сотні разів, а Донецької й Дніпропетровської областей – у 2,9 та 3,2 разу відповідно, хоч кількісне співвідношення населення є протилежним: станом на 01.01.2007 р. Донецька область мала 4,5 млн. осіб, Дніпропетровська – 3,4 млн. осіб, а м. Київ – 2,7 млн. осіб [4, 11-14].

Висновки і перспективи подальших досліджень

Не заперечуючи ролі ефективного менеджменту як у розвитку окремих підприємств, так і регіонів у цілому, з

урахуванням наведених статистичних показників обґрунтованішим буде висновок, що їхня дисперсія зумовлена не стільки дією першого чинника, як викривленими міжгалузевими взаємовідносинами: диспаритет цін, надмірні відсоткові ставки за кредитами у порівнянні з рентабельністю виробництва, недоліки оподаткування, приміром, рентні платежі не відповідають об'єктивним критеріям їх визначення, відсутній податок на основні фонди тощо, так, насамперед, різним співвідношенням промисловості й сільського господарства. Останнє є об'єктивною реальністю, яку змінити не можна, а тому треба відкинути будь-які спекуляції про „депресивність” якихось регіонів, бо варто комусь із апологетів такої тези перейти з промислового регіону в аграрний, і всі його минулі менеджерські переваги тут же зникають. Мнимість же цих переваг якимось чином доводять наведені статистичні групування.

Та наведені у статті міркування не претендують на непомильність, тому подальші дослідження окресленої проблеми можуть бути переконливими.

Література

1. Аналіз ефективності використання земельних ресурсів УААН /Теорія і практика ринку, 2008. – №1-2 (4-5). – С. 83-94.
2. Ключ В. С., Ярмоленко В. П. „Ринок землі” сам по собі аморальний //Теорія і практика ринків, 2008. – № 1-2 (4-5). – С. 59-64.
3. Міщенко Н. М. Ефективність виробничої діяльності у державних сільськогосподарських підприємствах /Теорія і практика ринку, 2008. – №1-2 (4-5). – С. 65-82.
4. Статистичний збірник „Регіони України” 2007. – Ч. I. – К.: Держкомстат України, 2007. – 347 с.